

ЭКОНОМИКА

Ռրամական փոխանցումների ազդեցությունը զարգացող երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացման վրա

Ավագյան Մ.Ա.

Եվրոպական համալսարան (Հայաստան, Երևան)

misakav@rambler.ru

Վճռորոշ բառեր՝ ռրամական փոխանցումներ, տնտեսական զարգացում, խնայողություններ, ներդրումներ, սպառում, աշխատանքային միգրանտ, ռրամական միջոցներ, տնային տնտեսություն

Влияние денежных переводов на социально-экономическое развитие развивающихся стран

Авагян М.А.

Европейский университет (Армения, Ереван)

misakav@rambler.ru

Резюме: На современном этапе развития мировой экономики денежные переводы стали одним из важнейших источников внешнего финансирования в развивающихся странах, превышая объемов официальной помощи развитию, международного кредитования и даже иностранных инвестиций. Они способствуют не только сокращению бедности и снижению социальной напряженности населения в этих странах, но и создают благоприятные условия для экономического развития, роста сбережений и инвестиций, поддержания стабильности курса национальной валюты и обслуживания внешнего долга. В статье представлена роль денежных переводов в социально-экономическом развитии развивающихся стран, тенденции в мировой экономике, факторы, обуславливающие их изменения, а также макроэкономические, финансовые и социальные эффекты.

Ключевые слова: денежные переводы, экономическое развитие, сбережения, инвестиции, потребление, трудовой мигрант, финансовые ресурсы, домашнее хозяйство.

Impact of remittances on the social and economic development of developing countries

Avagyan M.A.

European University (Armenia, Yerevan)

misakav@rambler.ru

Abstract: At the present stage of development of the world economy, remittances have become one of the most important sources of external financing in developing countries, exceeding the amount of official development assistance, international lending and even foreign investment. They contribute not only to reduce poverty and social tensions in these countries, but also create favorable conditions for economic development, growth of savings and investments, maintenance of stability of the national currency exchange rate and external debt service. The article presents the role of remittances in the social and economic development of developing countries, trends in the world economy, the factors contributing to their changes, as well as macroeconomic, financial and social effects of remittances.

Keywords: remittances, economic development, savings, investment, consumption, labour migrant, financial resources, household.

Տարեցտարի ավելի է մեծանում աշխատանքային միգրանտների կողմից կատարվող ռրամական փոխանցումների դերը զարգացող երկրների տնտեսական քաղաքականության ձևավորման գործում: Շատ հաճախ ռրանք հանդիսանում են բնակչության մի մասի եկամուտների միակ կամ հիմնական աղբյուրը՝ նպաստելով միգրանտների ընտանիքի անդամների կենսամակարդակի բարձրացմանը, սպառմանը, կուտակմանը և հետագա ներ-

դրումների իրականացմանը: Միջազգային ռրամական փոխանցումներն, իրենց բնույթով, իրականացնում են վերաբաշխման և սոցիալական գործառույթների, ընդ որում, սոցիալական գործառույթն ապահովում է միանգամից երկու կարևորագույն նպատակների իրացում՝ օտարերկրյա փոխանցումներ ստացող տնային տնտեսությունների նվազագույն սոցիալական պահանջունքների բավարարում և պետության սոցիալական պարտավորություն-

ների արտաքին ֆինանսավորում: Վերջինով էլ պայմանավորված է տնտեսագիտական գրականության մեջ գոյություն ունեցող այն կարծիքը, որ «բնակչության զանգվածային արտագաղթի երկրներում մարդկային կապիտալի կորստի «համարժեքը» դառնում են միգրանտների դրամական փոխանցումները դեպի հայրենիք¹»:

Արժույթի միջազգային հիմնադրամը միջազգային դրամական փոխանցումները սահմանում է որպես տնային տնտեսությունների կողմից արտասահմանյան երկրներից ստացված եկամուտ, որն առաջանում է մարդկանց՝ դեպի այդ երկրներ ժամանակավոր կամ մշտական տեղափոխվելու արդյունքում: Ըստ այդմ՝ դրամական փոխանցումները հաշվարկվում են որպես «աշխատողների փոխհատուցումների» և «անձնական փոխանցումների» հանրագումար: «Աշխատողների փոխհատուցումներն» իրենցից ներկայացնում են ընդունող երկրում ռեզիդենտ չհամարվող սահմանամերձ, սեզոնային և այլ կարճաժամկետ աշխատողների և ոչ ռեզիդենտ անձանց մոտ աշխատող ռեզիդենտների կողմից ստացված եկամուտներ: Դա նշանակում է, որ միջազգային կազմակերպություններում, դեսպանատներում, հյուպատոսական գրասենյակներում և այլ ոչ ռեզիդենտ ձեռնարկություններում աշխատող ռեզիդենտների կողմից ստացված աշխատավարձերը ներառվում են դրամական փոխանցումների հաշվարկի մեջ՝ չնայած նրան, որ դրանք տեխնիկապես չեն դիտարկվում որպես դրամական փոխանցումներ ռեզիդենտ միգրանտների և ոչ ռեզիդենտ տնային տնտեսությունների միջև: «Անձնական փոխանցումները» ներառում են ռեզիդենտ և ոչ ռեզիդենտ ֆիզիկական անձանց միջև կանխիկ կամ բնեղեն տեսքով կատարվող բոլոր ընթացիկ փոխանցումները: Վերջիններս, ի դեպ, կարող են հանգեցնել փաստացի փոխանցումների գերագնահատման՝ ի հաշիվ ռեզիդենտ միգրանտների և ոչ ռեզիդենտ տնային տնտեսությունների միջև կատարվող դրամական փոխանցումների: Մինչդեռ դրամական փոխանցումների՝ որպես անձնական փոխանցումների և աշխատողների

րի փոխհատուցումների հանրագումարի հաշվարկի դեպի վեր շեղումները մասամբ փոխհատուցվում են այդ հաշվարկի մեջ միգրանտների այն դրամական փոխանցումների չներառմամբ, որոնք ուղարկվում են ոչ պաշտոնական ուղիներով: Այդ շեղումների չափերը, սակայն, բավականին դժվար է գնահատել²:

Ներկայումս ռեցիպիենտ երկրների համար դրամական փոխանցումները դիտվում են որպես տնտեսության արտաքին ֆինանսավորման կարևորագույն աղբյուր, իսկ տեսակետներից մեկի համաձայն՝ «որպես սոցիալ-տնտեսական զարգացման գործոն՝ դրանք իրենց կարևորությամբ արտաքին ֆինանսավորման երկրորդ աղբյուրն են՝ ուղղակի ներդրումներից հետո»³: Հարկ է նշել, որ միջազգային դրամական փոխանցումների վերաբերյալ վիճակագրական տվյալները հիմնականում ներառում են պաշտոնական դրամական փոխանցումները, որոնք առավելապես իրականացվում են առևտրային բանկերի կողմից SWIFT համակարգի միջոցով («Western Union», «MoneyGram», «Anelik» և այլ դրամական փոխանցումների համակարգերի օգնությամբ): Մինչդեռ միջազգային դրամական փոխանցումների մեջ զգալի տեսակարար կշիռ են կազմում նաև ոչ պաշտոնական դրամական փոխանցումները, որոնք իրականացվում են աշխատանքային միգրանտների կողմից՝ հարազատների կամ ծանոթների միջոցով առձեռն հայրենիք տեղափոխելու և իրենց ընտանիքի անդամներին փոխանցելու նպատակով: Ըստ Համաշխարհային բանկի և Արժույթի միջազգային բանկի կողմից տրված գնահատականների՝ եթե դրամական փոխանցումների մեջ ներառվեն նաև ոչ պաշտոնական ուղիներով կատարված փոխանցումները, ապա դրանց ընդհանուր ծավալը կկազմի 50%-ով ավել, քան պաշտոնապես գրանցված դրամական փոխանցումները⁴: Այդ է պատճառը, որ երկրների վճարային հաշվեկշռի «Դրամական փոխանցումներ» բաժնում գրանցված տվյալները դրանց իրական և ամբողջական պատ-

¹ Արտագնա աշխատանքային միգրացիա. գնահատականներ և մտորումներ. Ջոյա Թադևոսյան և ուրիշ.; Եր.: Տնտեսագետ, 2014, էջ 6

² World Migration Report 2018. International Organization for Migration, Geneva, 2018, p. 302

³ Արտագնա աշխատանքային միգրացիա. գնահատականներ և մտորումներ. Ջոյա Թադևոսյան և ուրիշ.; Եր.: Տնտեսագետ, 2014, էջ 6

⁴ Towards Human Resilience: Sustaining MDG Progress in an Age of Economic Uncertainty. UNDP, September, 2011, p. 124

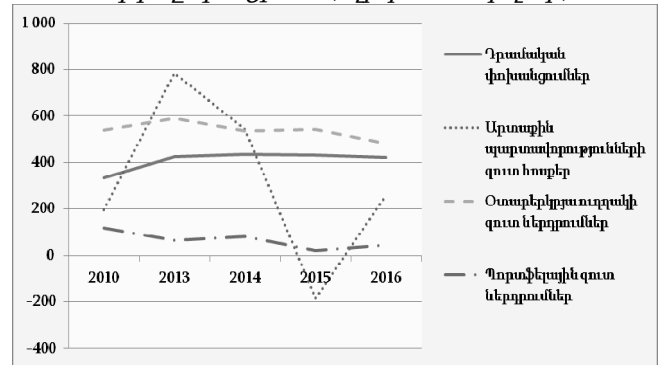
կերը չեն արտացոլում: Հատկանշական է, որ ոչ պաշտոնական դրամական փոխանցումներ իրականացնում են հիմնականում արտերկրում չգրանցված աշխատանքային միգրանտները, որոնք չունեն համապատասխան անձնագրեր՝ բանկային կամ պաշտոնական այլ ուղիներով դրամական փոխանցումներ կատարելու համար:

Թեև երկրների վճարային հաշվեկշռում գրանցվում են միայն պաշտոնական դրամական փոխանցումները, միննույն է, թե՛ պաշտոնական, և թե՛ ոչ պաշտոնական ուղիներով երկիր մուտք գործող դրամական փոխանցումները դրական ազդեցություն են թողնում այդ երկրի տնտեսական զարգացման վրա՝ չնայած այն հանգամանքին, որ «ոչ պաշտոնական ուղիների լայնորեն օգտագործումը հանգեցնում է պետության արժույթային և ֆինանսական քաղաքականության խաթարմանը՝ նպաստելով ստվերային տնտեսության աճին»⁵:

Ինչպես նշվեց, դրամական փոխանցումները ներկայումս հանդիսանում են զարգացող երկրների արտաքին ֆինանսավորման կարևորագույն աղբյուրներից մեկը: Վերջին տարիներին դրանք գերազանցում են զարգացող երկրների կողմից ներգրավվող միջազգային վարկերի (արտաքին պարտավորությունների) և պորտֆելային ներդրումների գուտ հոսքերին՝ մրցակցելով նույնիսկ օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների (ՕՈւՆ) գուտ հոսքերի հետ: 2016թ. տվյալներով, դեպի նշված երկրներ դրամական փոխանցումների ծավալը կազմել է 422 մլրդ ԱՄՆ դոլար, մինչդեռ արտաքին պարտավորությունների գուտ հոսքերը կազմել են 259 մլրդ ԱՄՆ դոլար, իսկ պորտֆելային ներդրումներինը՝ ընդամենը 44 մլրդ ԱՄՆ դոլար: Չնայած այն հանգամանքին, որ 2015թ. համեմատ 2016թ. ընթացքում նվազել են և՛ դրամական փոխանցումների, և թե՛ ՕՈւՆ-ների գուտ հոսքերի ծավալները՝ միննույն է, դրամական փոխանցումների նվազման տեմպի (-2.3%) համեմատ ՕՈւՆ-ների գուտ հոսքերը նվազել են ավելի բարձր տեմպով (-11.4%)՝ կազմելով 481 մլրդ ԱՄՆ դոլար (գծապատկեր 1): Ակնհայտ է, որ այս միտումների պահպանման դեպքում դրամական

փոխանցումները՝ որպես արտարժույթային մուտքերի ապահովման աղբյուր, կդառնան զարգացող երկրների տնտեսության զարգացման որոշիչ գործոն:

Գծապատկեր 1. Դրամական փոխանցումների և արտաքին ֆինանսավորման այլ աղբյուրներից ներգրավված ֆինանսական միջոցների ծավալները զարգացող երկրներում 2010-2016թթ. ընթացքում (մլրդ ԱՄՆ դոլար)⁶

Արտաքին դրամական փոխանցումների աճը, առաջին հերթին, պայմանավորված է աշխատուժի միջազգային միգրացիայի ծավալների ընդլայնմամբ, որի տեմպերը գնալով ավելի են մեծանում: Այսպես, եթե աշխարհում 1990թ. հաշվվում էր 152.6 մլն միգրանտ, որը կազմում էր աշխարհի բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 2.9%-ը, ապա 2000թ. նրանց թիվը հասավ 172.7 մլն-ի՝ 1990թ. համեմատ աճելով 13.2%-ով: Միջազգային միգրանտների թվաքանակի ամենամեծ աճը (28.4%) գրանցվեց 2000-2010թթ. ընկած ժամանակահատվածում, երբ 2010թ. միգրանտների թիվը կազմեց 221.7 մլն կամ աշխարհի բնակչության 3.2%-ը⁷: Արդեն իսկ 2017թ. նրանց թիվը հասավ 257.7 մլն-ի, որը կազմում է աշխարհի բնակչության 3.4%-ը⁸:

⁶ Գծապատկերը կազմվել է «Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. Transit Migration». Migration and Development Brief 29, World Bank Group, April 2018, p. 4, «Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. Global Compact on Migration». Migration and Development Brief 27, World Bank Group, April 2017, p. 2, «International Debt Statistics 2018», The World Bank Group, Washington, D.C., 2018, p. 18, «International Debt Statistics 2017», The World Bank Group, Washington, D.C., 2017, p. 27 ժողովածուների տվյալների հիման վրա

⁷ World Migration Report 2018. International Organization for Migration, Geneva, 2018, p. 15

⁸ International Migration Report 2017: Highlights. United Nations, New York, 2017, p. 9

⁵ Сейитов Ч.С., Теоретические аспекты денежных переводов // Сборник научных работ Национального банка Кыргызской Республики, Бишкек, 2012, с. 49

Ըստ Համաշխարհային բանկի նախնական տվյալների՝ միգրանտների կողմից 2017թ. կատարված դրամական փոխանցումները կազմել են 613 մլրդ ԱՄՆ դոլար, որի գերակշիռ մասը՝ 74.6%-ը (457 մլրդ ԱՄՆ դոլար), բաժին է ընկել զարգացող երկրներին: Հատկանշական է, որ 2010թ. համեմատ (468 մլրդ ԱՄՆ դոլար) ամբողջ աշխարհում միջազգային դրամական փոխանցումների ծավալը 2017թ. աճել է 31.0%-ով, իսկ զարգացող երկրներում՝ 36.4%-ով (2010թ. կազմել է 335 մլրդ ԱՄՆ դոլար) այն դեպքում, երբ նույն ժամանակահատվածում միգրանտների թվաքանակն ավելացել է ընդամենը 16.2%-ով (գծապատկեր 2): Հետևաբար ելնելով միջազգային միգրանտների թվաքանակի և դրամական փոխանցումների անհամաչափ աճի միտումներից՝ կարելի է նշել, որ դրամական փոխանցումների ծավալի մեծացումը պայմանավորված է ոչ միայն միգրանտների ավելացմամբ, այլև այլ գործոններով ևս (միգրանտների կողմից ստացվող եկամուտների չափի, սպառման նկատմամբ նրանց հակվածության մակարդակի, կենսամակարդակի, աշխատուժ ընդունող երկրի տնտեսական իրավիճակի փոփոխություններով և այլն):

Հարկ է նշել, սակայն, որ սկսած 2014թ.-ից՝ երկու տարի շարունակ միջազգային դրամական փոխանցումների ծավալները զարգացող երկրներում աստիճանական նվազել են և 2016թ. կազմել 422 մլրդ ԱՄՆ դոլար՝ 3.2%-ով պակաս 2014թ. գրանցված ցուցանիշից: Նույն ժամանակահատվածում անկման ավելի մեծ միտումներ են գրանցվել նաև ամբողջ աշխարհում իրականացվող դրամական փոխանցումների գծով (4.2%) (գծապատկեր 2): 2014-2016թթ. ընթացքում աշխարհում, այդ թվում՝ զարգացող երկրներում անդրսահմանային փոխանցումների անկման միտումները կապված են մի շարք գործոնների հետ: Մակրոտնտեսական տեսանկյունից, դրանց շարքին կարելի է դասել զարգացող երկրների տնտեսությունների դանդաղ վերականգնումը, էներգակիրների գների շարունակվող ցածր մակարդակը, դրանով պայմանավորված՝ դրամական փոխանցումների գծով դոնոր հանդիսացող մի շարք խոշոր երկրների (Ռուսաստան, Պարսից ծոցի երկրներ և այլն) եկամուտների նվազումը, ԱՄՆ դոլարի նկատ-

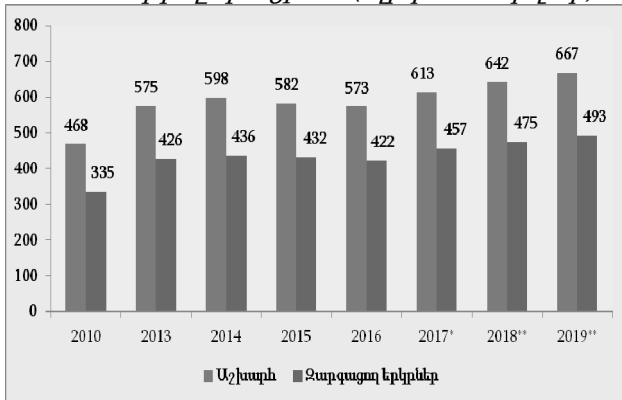
մամբ ազգային արժույթների փոխարժեքի անկումը, որը հանգեցրել է փոխանցումների դոլարային համարժեքության նվազմանը: Բացի այդ, միգրացիայի հետ կապված ֆինանսական հոսքերի վրա զգալի ազդեցություն են ունեցել նաև ենթակառուցվածքային գործոնները՝ աշխարհի որոշ տարածաշրջաններում միգրացիոն օրենսդրության խստացումը, մի շարք ռեցիպիենտ երկրներում արժույթային վերահսկողությանն ուղղված միջոցառումների ներդրումը, դրամական փոխանցումների մի մասի տեղափոխումը ստվերային հատված: Վերջին տարիներին դրամական փոխանցումների ծավալի կրճատման վրա ոչ պակաս ազդեցություն է թողնում նաև բանկերի կողմից իրականացվող դեռիսկինգի քաղաքականությունը, որը ենթադրում է բանկերի միջև թղթակցային հարաբերությունների դադարեցում (թղթակցային հաշիվների փակում)՝ կապված ռիսկերի կրճատման հետ⁹: Չնայած դրան՝ կանխատեսվում է, որ, այնուամենայնիվ, մինչև 2019թ.-ը դրամական փոխանցումների ծավալը կհասնի 667 մլրդ ԱՄՆ դոլար գումարի՝ 2016թ. համեմատ աճելով 16.4%-ով, որի զգալի մասը (73.9%-ը) կրկին բաժին կընկնի զարգացող երկրներին:

Նշենք, որ 2017թ. ընթացքում աշխարհում ամենաշատը դրամական փոխանցումներ ստացած երկրներն են Հնդկաստանը (69 մլրդ ԱՄՆ դոլար), Չինաստանը (64 մլրդ ԱՄՆ դոլար) և Ֆիլիպինները (33 մլրդ ԱՄՆ դոլար), իսկ ռեցիպիենտ երկրների ՀՆԱ-ի նկատմամբ դրանց ծավալով՝ Ղրղզստանը (35%), Տոնգան (33%) և Տաջիկստանը (31%): Հատկանշական է, որ վերջին ցուցանիշով ԱՊՀ երկրների շարքում Մոլդովան ևս զբաղեցնում է առաջատար դիրք՝ գտնվելով 9-րդ տեղում (20%): Ընդհանուր առմամբ, 2017թ. աշխարհի տասը երկրներին բաժին է ընկնել ստացված միջազգային դրամական փոխանցումների ընդհանուր ծավալի գրեթե կեսը (295 մլրդ ԱՄՆ դոլար կամ 48.1%) (աղյուսակ 1):

Գծապատկեր 2. Միջազգային միգրանտների կողմից կատարված դրամական փոխանցում-

⁹ Навой А.А., Шалунова Л.И., Статистика трансграничных переводов физических лиц. методологические подходы и аналитические возможности // Научный журнал «Деньги и кредит», N 12, 2017, М., 2017, с. 25

ների գնահատումներն ու կանխատեսումները 2010-2019թթ. ընթացքում (մլրդ ԱՄՆ դոլար)¹⁰

* Նախնական տվյալներ

** Կանխատեսվող տվյալներ

Աղյուսակ 1
2017թ. ընթացքում դրամական փոխանցումներ ստացած 10 հիմնական երկրները¹¹

Երկրներ	մլրդ ԱՄՆ դոլար	Երկրներ	%, ՀՆԱ-ի նկատմամբ
Հնդկաստան	69	Ղրղզստան	35
Չինաստան	64	Տոնգա	33
Ֆիլիպիններ	33	Տաջիկստան	31
Մեքսիկա	31	Հաիթի	29
Նիգերիա	22	Նեպալ	29
Եգիպտոս	20	Լիբերիա	27
Պակիստան	20	Կոմորոս	21
Վիետնամ	14	Գամբիա	21
Բանգլադեշ	13	Մոլդովա	20
Ինդոնեզիա	9	Հնդկուրաս	19

Ճիշտ է, տնային տնտեսությունները, ստացված դրամական փոխանցումները հիմնականում ուղղելով սպառմանը, նպաստում են ազգային տնտեսության որոշ ճյուղերի զարգացմանը, որոնք ապահովում են առաջնային անհրաժեշտության և ամենօրյա սպառման ապրանքների արտադրությունը, իսկ խնայողություններ կատարելով՝ նաև խթանում են

նում են բնակարանային շինարարության ոլորտը, մինչև այն է, տարբեր երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ դրամական փոխանցումների «ցունամիի էֆեկտը» կարճաժամկետ բնույթ է կրում, ինչը նշանակում է, որ դրանք պետք է օգտագործել հնարավորինս ռացիոնալ կերպով: Երկիրը դրամական փոխանցումներից առավելագույն էֆեկտ կարող է ստանալ երարաժամկետ հեռանկարում, եթե կարողանա «դրամական փոխանցումների ցունամիին» ուղղել ազգային տնտեսության իրական հատված¹²: Օրինակ, Կենտրոնական Ասիայի մի շարք երկրներում (Տաջիկստան, Ղրղզստան և Ուզբեկստան) կատարված հետազոտությունների արդյունքներով, տնային տնտեսությունների կողմից ստացված դրամական փոխանցումների մոտ (80-90)%-ն ուղղվում է ընթացիկ սպառմանը, և միայն փոքր մասը՝ բնակարանային շինարարությանը, մարդկային կապիտալի մեջ ներդրումներին (կրթություն և բժշկական սպասարկում) և փոքրամասշտաբ արտադրությունների կազմակերպմանը¹³:

Ընդհանուր առմամբ, ռեցիպիենտ երկրների տնտեսության զարգացման գործում դրամական փոխանցումների կարևորությունը պայմանավորված է վերջիններիս մակրոտնտեսական, ֆինանսական և սոցիալական էֆեկտներով: Մակրոտնտեսական էֆեկտը պայմանավորված է սպառման և պահանջարկի ընդլայնմամբ, ներքին շուկայի խթանմամբ, մասնավոր ներդրումների աճով, արտաքին վարկատուների նկատմամբ կախվածության նվազմամբ, մակրոտնտեսական կայունության պահպանմամբ, վճարային հաշվեկշռի ընթացիկ գործառնությունների հաշիվների պակասուրդի կրճատմամբ: Ֆինանսական ոլորտի վրա դրամական փոխանցումներն ունենում են այնպիսի դրական ազդեցություն, ինչպիսիք են ֆինանսաբանկային համակարգի գործունեության ակտիվացումը, առևտրային բանկերի և ոչ բանկային ֆինանսական հաս-

¹⁰ Գծապատկերը կազմվել է «Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. Transit Migration». Migration and Development Brief 29, World Bank Group, April 2018, p. 4 և «Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. Global Compact on Migration». Migration and Development Brief 27, World Bank Group, April 2017, p. 2 ժողովածուների տվյալների հիման վրա

¹¹ Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. Transit Migration. Migration and Development Brief 29, World Bank Group, April 2018, p. 5

¹² Мегатренды: Основные траектории эволюции мирового порядка в XXI веке: Под ред. Т.А. Шапклинной, А.А. Байкова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательство «Аспект Пресс», 2014, сс. 137-138

¹³ Трудовая миграция, денежные переводы и человеческое развитие в странах Центральной Азии. (Серия аналитических записок по человеческому развитию для стран Центральной Азии). Eurasian Development Bank, UNDP, 2015, с. 65

տատությունների ավանդային պորտֆելի և վարկավորման ծավալների աճը, ֆինանսական միջնորդության զարգացումն ու մատուցվող ծառայությունների մատչելիության ապահովումը, ներքին տոկոսադրույքների իջեցումը: Առավել նկատելի է դրամական փոխանցումների սոցիալական էֆեկտը, որն արտահայտվում է բնակչության բարեկեցության աճով, աղքատության մակարդակի կրճատմամբ, մարդկային կապիտալի և ֆինանսական ռեսուրսների օգտագործմամբ՝ շնորհիվ բարենպաստ գործարար միջավայրի ձևավորման և փոքր ու միջին ձեռնարկատիրության ոլորտի զարգացման, մարդկային կապիտալի մեջ ներդրումների իրականացմամբ¹⁴: Բավական է նշել, որ թվով 71 զարգացող երկրներում կատարված հետազոտությունների արդյունքները ցույց են տվել, որ բնակչության մեկ շնչի հաշվով դրամական փոխանցումների 10%-ի չափով աճը հանգեցնում է աղքատության մակարդակի 3.5%-ի չափով կրճատման¹⁵:

Դրամական փոխանցումները, դրական էֆեկտներից բացի, ունեն նաև բացասական էֆեկտներ, որոնց շարքում անհրաժեշտ է մատնանշել դրամական փոխանցումների՝ տնտեսության ստվերային հատվածի աճին խթանումը, որը կարող է տեղի ունենալ դրանք հարկելու դեպքում: Օրինակ, Բանգլադեշում, որտեղ արտասահմանյան դրամական փոխանցումների նկատմամբ ներդրվեց 15% դրույքաչափով հարկատեսակ, դրանց զգալի մասն ուղղվեց ստվերային հատված¹⁶: Այս կապակցությամբ Համաշխարհային բանկի կողմից առաջ է քաշվում թե՛ ուղարկող, և թե՛ ստացող երկրներում դրամական փոխանցումները չհարկելու ինը պատճառ: Դրանք են¹⁷.

1. սկզբունքորեն միգրանտների եկամուտներն արդեն իսկ հարկվում են աշխա-

տանքային միգրանտներ ընդունող երկրներում, ինչը նշանակում է, որ դրամական փոխանցումների հարկումը հարկ վճարող միգրանտների համար կհանդիսանա կրկնակի հարկում,

2. դրամական փոխանցումներից գանձվող հարկը կմեծացնի դրանց հետ կապված ծախսերը, ինչը հակասում է G20-ի կողմից սահմանված պահանջներին և Կայուն զարգացման նպատակներին՝ ուղղված դրամական փոխանցումների ծախսերի կրճատմանը և միգրանտների ֆինանսական հասանելիության մակարդակի բարձրացմանը,

3. որպես կանոն, հատկապես առավել աղքատ միգրանտները զգայուն են դրամական փոխանցումների հետ կապված ծախսերի նկատմամբ: Դրամական փոխանցումների նկատմամբ հարկման կիրառումը կհանգեցնի դրամական միջոցների՝ անկանոն և ոչ պաշտոնական ուղիներով հոսքերի առաջացմանը: Այն նաև կնվազեցնի հարկային մուտքերի ծավալը, կավելացնի հարկային վարչարարության ծախսերը և կխթանի դրամական հոսքերի ոչ պաշտոնական ուղիների ակտիվացմանը՝ մեծացնելով անվտանգային ռիսկերը,

4. քանի որ դրամական փոխանցումների ուղիներն օգտագործվում են առևտրի, զբոսաշրջության, ներդրումների և բարեգործության նպատակներով իրականացվող փոքրածավալ փոխանցումների համար, ապա դրամական փոխանցումների նկատմամբ կիրառվող հարկերը կարող են ազդեցություն ունենալ դրանց մեծությունների վրա,

5. դրամական փոխանցումների նկատմամբ կիրառվող հարկումը, հատկապես, եթե այն տվյալ երկրում բնակվող տարբեր ազգության քաղաքացիների նկատմամբ կիրառվում է ընտրանքային ձևով, կարող է հանգեցնել դրամական միջոցների փոխանցմանը երրորդ երկրների միջոցով: Օրինակ, Իրան ուղարկվող դրամական փոխանցումների գծով ԱՄՆ-ի կողմից սահմանված արգելքը ստիպել է ԱՄՆ-ում ապրող իրանցիներին դրամական միջոցներն ուղարկել հայրենիք Եվրոպայում կամ Արաբական միացյալ էմիրություններում գործող կազմակերպությունների միջոցով: Դա նշանակում է, որ այս դեպքում միգրանտները

¹⁴ Сейитов Ч.С., Теоретические аспекты денежных переводов // Сборник научных работ Национального банка Кыргызской Республики, Бишкек, 2012, с. 50

¹⁵ Handbook for Improving the Production and Use of Migration Data for Development. Global Migration Group, 2017, p. 65

¹⁶ Мегатренды: Основные траектории эволюции мирового порядка в XXI веке: Под ред. Т.А. Шаклеиной, А.А. Байкова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательство «Аспект Пресс», 2014, сс. 137-138

¹⁷ Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. Global Compact on Migration. Migration and Development Brief 27, World Bank Group, April 2017, pp. 4-5

ստիպված են դրամական փոխանցումների գծով կատարել կրկնակի կոմիսիոն վճարներ,

6. ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ դրամական փոխանցումների հարկումից ստացվող եկամուտները երկրի եկամտային բազայի համեմատ բավականին փոքր են: Այսպես, Արժույթի միջազգային հիմնադրամի կողմից կատարված հաշվարկներով, Պարսից ծոցի համագործակցության խորհրդի անդամ երկրներում դրամական փոխանցումների նկատմամբ կիրառվող 5% հարկային դրույքաչափը բերում է ընդամենը 4 մլրդ ԱՄՆ դոլար գումարի կամ ՀՆԱ-ի 0.3%-ի չափով եկամուտ: ԱՄՆ հաշվարկային պալատի գնահատականներով, ԱՄՆ-ում իրավական կարգավիճակ չունեցող անձանց կողմից դրամական փոխանցումներ կատարելու համար փոխանցված գումարի 7%-ի չափով տուգանքի կիրառումը կարող է բերել 1 մլրդ ԱՄՆ դոլարից պակաս եկամուտ, նույնիսկ ավելի քիչ, քան այդ հարկերի կառավարման և գանձման համար իրականացվող հարկային վարչարարության ծախսերն են,

7. դրամական փոխանցումների նկատմամբ կիրառվող հարկերը կարող են ազդել դրամական փոխանցումների իրականացման ծառայություններ մատուցողների գործունեության արդյունքների վրա՝ կրճատելով վերջիններիս հարկային վճարումների չափը,

8. աշխատանքային միգրանտներ ընդունող երկրներում դրամական փոխանցումների նկատմամբ հարկման կիրառումը կարող է նպաստել օտարերկրյա աշխատողների և ձեռնարկատերերի տեղափոխմանը դեպի հարկերի ավելի ցածր մակարդակ ունեցող այլ երկրներ,

9. նախկինում նման հարկերը չեն տվել շոշափելի արդյունք: Օրինակ, Գաբոնում (2008թ.) և Պալաուում (2013թ.) այս հարկերի հավաքագրման մակարդակը եղել է բավականին ցածր:

Մի շարք երկրներ, որոնք նախկինում կիրառում էին հարկեր ստացվող դրամական փոխանցումների նկատմամբ, վերջին հաշվով, ստիպված եղան չեղարկել դրանք: Օրինակ, Վիետնամը 1997թ. հանեց դրամական փոխանցումներից 5%-ի չափով գանձվող հարկը, որի արդյունքում սկսեցին աճել պաշտոնական ուղիներով ստացվող փոխանցումների ծավալները: Տաջիկստանի կողմից 2003թ.

անդրսահմանային բանկային գործառնությունների գծով կիրառվող պետական հարկի չեղարկումը նպաստեց պաշտոնական դրամական փոխանցումների ավելացմանը, որի արդյունքում 2002թ. ստացված 78 մլն ԱՄՆ դոլար գումարի չափով դրամական փոխանցումների համեմատ 2003թ. դրանց ծավալը հասավ 256 մլն ԱՄՆ դոլարի: Հնդկաստանում դրամական փոխանցումներից գանձվող հարկերի փոխարեն հարկվում են դրամական փոխանցումներ իրականացնող գործակալությունների կողմից ստացվող կոմիսիոն վճարները¹⁸:

Այսպիսով, ուսումնասիրելով երկրի տնտեսության վրա դրամական փոխանցումների ազդեցության վերաբերյալ վերլուծությունները՝ կարող ենք նշել, որ դրանք բազմաբնույթ են և նույնիսկ իրարամերժ: Այսպես, տնտեսական զարգացման վրա օտարերկրյա մասնավոր փոխանցումների ազդեցության գնահատականներից մեկի համաձայն՝ դրամական միջոցների ներհոսքի մեծացումն ազդում է դրամի ամրապնդման, գների բարձրացման և, որպես հետևանք, ներմուծման ծավալների ընդլայնման և արտահանման գների աճի վրա, ինչն ուղղարկիորեն հարվածում է հայրենական արտադրողներին: Հետևաբար, ըստ այդ տեսակետի, Հայաստանի համար տնտեսական աճի ռազմավարությունը պետք է հիմնվի ոչ թե արտահանման ուղղվածության, այլ տնային տնտեսությունների ներքին պահանջարկի ընդլայնման վրա: Դա բացատրվում է այն հանգամանքով, որ եթե արտահանման ուղղվածություն ունեցող տնտեսական աճի ապահովման ռազմավարության տեսանկյունից, որպես արտադրանի ինքնարժեքի բաղադրիչ՝ կարևորվում է աշխատավարձը, իսկ մասնավոր օտարերկրյա դրամական փոխանցումներն ընդհանրապես հաշվի չեն առնվում, ապա համաձայն առավելապես ներքին պահանջարկի վրա հիմնված ռազմավարության՝ ընդհակառակը, փոխանցումները՝ որպես եկամտի աղբյուր, ներքին պահանջարկի աճի տեսանկյունից, ձեռք են բերում կարևոր նշանակություն, քանի որ այդ պահանջարկի հիմնական բաղադրիչը հան-

¹⁸ Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. Global Compact on Migration. Migration and Development Brief 27, World Bank Group, April 2017, p. 5

դիսանում են հենց տնային տնտեսությունների կողմից կատարվող ծախսերը¹⁹:

Չնայած տնտեսագիտական գրականության մեջ գոյություն ունեցող վերոնշյալ կարծիքին, ըստ որի՝ դրամական փոխանցումների հոսքերն օգտագործվում են սպառման և ներդրումներ ծավալները մեծացնելու նպատակով՝ բազմաթիվ մասնագետներ պնդում են, որ զարգացող երկրներում դրամական փոխանցումների մի զգալի մասն ուղղվում է արտաքին պարտքի սպասարկմանը, արտարժույթային պահուստների աճին և կապիտալի փախուստի ֆինանսավորմանը: Այս դեպքում, դրամական փոխանցումները, որոնք առաջացնում են «հակադարձ հոսքեր», չեն կարող նպաստել ազգային տնտեսության շրջանակներում սպառման և ներդրումների ներհոսքի աճին²⁰:

Այսպիսով, ելնելով դրամական փոխանցումների համաշխարհային միտումներից և երկրների տնտեսական զարգացման վրա դրանց ազդեցությունից՝ կարել է կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

1. վերջին տասնամյակում աշխատուժի միջազգային միգրացիայի հոսքերի ավելացմանը զուգահեռ՝ դրամական փոխանցումների միջազգային ծավալներն աճում են ավելի բարձր տեմպերով, որը հետևանք է, մի կողմից, գլոբալացման և տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման գործընթացներով պայմանավորված աշխատուժի ազատ տեղաշարժի հնարավորությունների ընդլայնման, մյուս կողմից, աշխարհի բազմաթիվ երկրներում աշխատանքային միգրացիայի նկատմամբ վերահսկողության ուժեղացման արդյունքում անօրինական միգրանտների՝ դեպի օրինական դաշտ տեղափոխվելու, հետևաբար և դրամական փոխանցումների ընդհանուր ծավալի մեջ պաշտոնական դրամական փոխանցումների տեսակարար կշռի ավելացման,

2. չնայած ներդրումների ակտիվացման գործում դրամական փոխանցումների մեծ ներուժին՝ այնուամենայնիվ, վերջիններս

զարգացող երկրներում դեռևս չեն կարողացել դառնալ ներդրումային ռեսուրսների ձևավորման հիմք՝ փոխարենը կայուն ձևով պահպանելով իրենց առավելապես սոցիալական գործառույթը, ինչը հիմնականում պայմանավորված է այդ երկրների ֆինանսական համակարգի զարգացման ոչ բարձր տեմպերով, կոռուպցիոն ռիսկերի առկայությամբ, ձեռնարկատիրական գործունեությանն ուղղված պետական աջակցության, ներդրողների իրավական պաշտպանության ցածր մակարդակով,

3. դրամական փոխանցումները, զարգացող երկրներում հանդիսանալով արտաքին ֆինանսական միջոցների ներգրավման հիմնական աղբյուրներից մեկը, էական դեր են խաղում այդ երկրների միջազգային վարկունակության բարձրացման գործում՝ դառնալով արտաքին վարկերի և փոխառությունների ֆինանսական ապահովման կարևորագույն միջոցներից մեկը,

4. չնայած զարգացող երկրների տնտեսական զարգացման գործում օտարերկրյա ուղղակի և պորտֆելային ներդրումների ունեցած մեծ դերին՝ միևնույն է, տնտեսական ճգնաժամերի ժամանակ դրանց հոսքերը սովորաբար միտված են կրճատվելու՝ ավելի խորացնելով տնտեսական անկման տեմպերը, մինչդեռ դրամական փոխանցումների հոսքերը ճգնաժամերի ընթացքում առավել կայուն են և նույնիսկ հակակշռում են արտաքին տնտեսական շոկերին:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Արտագնա աշխատանքային միգրացիա. գնահատականներ և մտորումներ. Ջոյա Թադևոսյան և ուրիշ.; Եր.: Տնտեսագետ, 2014, 80 էջ [Artagna ashkhatanqayin migratsia. Gnahatakanner ev mtorumner. Zoya Tadevosyan ev urish.: Yer.: Tnteaget, 2014, 80 ej] [In Armenian]
2. Агаджанян А.В., Частные иностранные денежные трансферты как фактор экономического развития Республики Армения. Учебно-методическое пособие. Ер.: Изд-во РАУ, 2018, 138 с. [Agadjanyan A.V., Chastnie inostrannye denezhnie transferti kak factor ekonomicheskogo razvitiya Respubliki Armenii. Uchebno-metodicheskoe posobie. Yer.: Isd-vo RAU, 2018, 138 s.] [In Russian]

¹⁹ Агаджанян А.В., Частные иностранные денежные трансферты как фактор экономического развития Республики Армения. Учебно-методическое пособие. Ер.: Изд-во РАУ, 2018, сс. 89-90

²⁰ Das A., Serieux J., Remittances and Reverse Flows in Developing Countries. IDEAs Working Paper Series, No. 02/2010, 2010, p. 16

3. Навой А.А., Шалунова Л.И., Статистика трансграничных переводов физических лиц. методологические подходы и аналитические возможности // Научный журнал «Деньги и кредит», N 12, 2017, М., 2017, 120 с. [Navoj A.A., Shalunova L.I., Statistika transgranichnikh perevodov fizicheskikh lits. metodologicheskie podkhodi i analiticheskie vozmozhnosti // Nauchnii jurnal «Dengi i kredit», N 12, 2017, М., 2017, 120 s.] [In Russian]
4. Мегатренды: Основные траектории эволюции мирового порядка в XXI веке: Под ред. Т.А. Шаплеиной, А.А. Байкова. 2-е изд., испр. и доп. М.: Издательство «Аспект Пресс», 2014, 449 с. [Megatrendi: Osnovnie traektorii evolyutsii mirovogo poryadka v XXI veke: Pod red. T.A. Shakleinoj, A.A. Baykova. 2-e izd., ispr. i dop. M.: Izdatelstvo «Aspekt Press». 2014, 449 s.] [In Russian]
5. Сейитов Ч.С., Теоретические аспекты денежных переводов // Сборник научных работ Национального банка Кыргызской Республики, Бишкек, 2012, 56 с. [Seyitov Ch.S., Teoreticheskie aspekti denejnikh perevodov // Sbornik nauchnikh rabot Natsionalnogo banka Kirgizskoy Respubliki, Bishkek, 2012, 56 s.] [In Russian]
6. Трудовая миграция, денежные переводы и человеческое развитие в странах Центральной Азии. (Серия аналитических записок по человеческому развитию для стран Центральной Азии). Eurasian Development Bank, UNDP, 2015, 81 с. [Trudovaya migratsiya, denejnie perevodi i chelovecheskoe razvitie v stranakh Tsentralnoy Azii. (Seriya analiticheskikh zapisok po chelovecheskomu razvitiyu dlya stran Tsentralnoy Azii). Eurasian Development Bank, UNDP, 2015, 81 s.] [In Russian]
7. Das A., Serieux J., Remittances and Reverse Flows in Developing Countries. IDEAs Working Paper Series, No. 02/2010, 2010, pp. 30
8. Handbook for Improving the Production and Use of Migration Data for Development. Global Migration Group, 2017, pp. 183
9. International Debt Statistics 2017. The World Bank Group, Washington, D.C., 2017, pp. 50
10. International Debt Statistics 2018. The World Bank Group, Washington, D.C., 2018, pp. 176
11. International Migration Report 2017: Highlights. United Nations, New York, 2017, pp. 31
12. Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. Global Compact on Migration. Migration and Development Brief 27, World Bank Group, April 2017, pp. 33
13. Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. Transit Migration. Migration and Development Brief 29, World Bank Group, April 2018, pp. 40
14. Towards Human Resilience: Sustaining MDG Progress in an Age of Economic Uncertainty. UNDP, September, 2011, pp. 292
15. World Migration Report 2018. International Organization for Migration, Geneva, 2018, pp. 347